

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ

Σχολή Διοικητικών, Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών,

Τμήμα Λογιστικής και Χρηματοοικονομικής,

ΠΜΣ Δημόσια Οικονομική και Πολιτική

Ημερίδα

«Δημιουργικότητα και Καταστροφικότητα στην Εποχή μας»

Ομότιμος Καθηγητής «Πολιτισμού και Επικοινωνίας», Τμ. Επικοινωνίας και ΜΜΕ, ΕΚΠΑ,

ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΑΡΑΠΟΣΤΟΛΗΣ

Συνεδριακό Κέντρο Αρχαίου Ελαιώνα,

Πανεπιστημιούπολη 2, Π. Ράλλη & Θηβών 250, Αιγάλεω Τ.Κ. 12241, Αθήνα, +302105381100

Σάββατο 7 Μαρτίου 2026.

Σύνοψη.

Ο Καθηγητής Καραποστόλης στην επιτυχημένη διάλεξή του, κρίνοντας από το ενδιαφέρον των φοιτητών για την ωριαία περίπου συζήτηση που ακολούθησε, όρισε την δημιουργικότητα στην ουσία της ως «*την ανάγκη του ανθρώπου για ενέργειες που κομίζουν πράγματα στον κόσμο τα οποία αντέχουν στον χρόνο*». Ο άνθρωπος έχει συνείδηση ότι είναι μόνος και θνητός στον κόσμο, άρα πρέπει να δημιουργήσει κάτι το οποίο να αντέξει διαχρονικά, να μην φθαρεί, να μην πεθάνει, όπως πχ. τα «μεγάλα έργα» στην τέχνη, στην επιστήμη, τεχνική ή πολιτική. Σε χαμηλότερο επίπεδο ανθρώπινης πράξης, όμως, υπάρχει περιθώριο για δημιουργικότητα άλλων μορφών, πχ. «*πράξεις που επιφέρουν ριζική αλλαγή σε μια κατάσταση*», όπως για παράδειγμα όταν κάποιος με παρέμβασή του συμβάλλει να επιλυθεί μια «διαφορά» μεταξύ δύο φίλων. Λόγια παρηγοριάς και στήριξης σε φίλο ή πειθούς, ή συμβουλές που υπερβαίνουν σύγχρονους «ψευδο-περιορισμούς» προσωπικών δεδομένων, συνιστούν, ουσιαστικά, δημιουργική πράξη. Γενικά η δημιουργικότητα προκύπτει από το «*ξεχειλίσμα ζωτικότητας*» του ανθρώπου.

Ποια όμως, είναι τα εμπόδια που θέτει η κοινωνία και η εποχή μας σ' αυτήν την προσπάθεια του ανθρώπου να αφήσει τα ίχνη του στον κόσμο (δημιουργικότητα);

Πρώτον, η «*αρχή της επιτάχυνσης*» που διέπει σήμερα την ζωή μας αντιτίθεται στις ενέργειές μας, πχ. στην προσπάθεια να γίνουμε κατανοητοί, να εξηγήσουμε την άποψή μας για ένα ζήτημα, ή να πείσουμε για την ορθότητά της. Όλα γίνονται με μεγάλη ταχύτητα, ώστε δύσκολα βρίσκεται ο χρόνος να ακούσουμε τον άλλον που ενδεχομένως προσπαθεί να μας πείσει για κάτι.

Δεύτερον, δεν υπάρχει εμπιστοσύνη για το μέλλον, «*ζούμε υπό καθεστώς μειωμένων προσδοκιών*».

Παλαιότερα υπήρχε η πίστη για νέες ανακαλύψεις στην επιστήμη, ή κατακτήσεις εδαφών ή νέων τρόπων ζωής, πχ. με τις βιομηχανικές επαναστάσεις. Αντίθετα, σήμερα παρά την τεράστια τεχνική πρόοδο, με πρώτη φυσικά την τεχνητή νοημοσύνη, δεν παραδεχόμαστε, ότι δεν έχουμε καταφέρει ακόμη να προστατεύσουμε τον πλανήτη από την καταστροφή στην οποία οδηγείται (πχ. δεν επαρκούν οι υδάτινοι πόροι, η ατμόσφαιρα συνεχώς μολύνεται κλπ.), και επομένως διαβρώνεται βαθιά η αυτοπεποίθησή μας.

Τρίτον, η εντύπωση ότι «ο κόσμος μας είναι πάρα πολύ περίπλοκος για να τον καταλάβουμε». Αυτό, δηλ., που μας παραχωρείται για κατανόηση είναι εξαιρετικά μικρό. Το αντίδοτο είναι ότι η εκπαίδευση μας εξειδικεύει μεν, αλλά κανείς δεν θα μας ζητήσει κάτι παραπάνω δε. Αλλά έτσι, ταπεινώνεται κατά κάποιον τρόπο, η ίδια μας η νόηση, αφού μας δόθηκε η υπόσχεση ότι με την σύγχρονη γνώση θα εξηγούμε ή τουλάχιστον θα κατανοούμε πολύ περισσότερα απ' ό,τι στο παρελθόν. Αντίθετα, αυτό που μας λένε είναι «αρκεστείτε στα της ειδικότητας σας και τα υπόλοιπα θα τα μάθετε από τους αντίστοιχους ειδικούς». Σήμερα, δεν είναι η απειρία της πληροφορίας αλλά ότι η λεπτομερειοποίηση των γνώσεων και το τετριμμένο του τρόπου με τον οποίο παρουσιάζονται (ενδιαφέροντα και αδιάφορα πλήρως ανακατεμένα) που απελπίζει τελικά τον άνθρωπο, ο οποίος δεν θέλει να μπει σε αυτόν τον κυκεώνα.

Τέταρτον, «εξέπεσε πλέον η έννοια του προτύπου». Σχηματίστηκε η εντύπωση ότι κάποιοι άνθρωποι με εξαιρετικές ικανότητες ήταν σχεδόν υπεράνθρωποι, και όχι ότι απλώς υπερέβησαν τον εαυτό τους με εργασία, μεθοδικότητα και τελικά τις εμπειρίες που απέκτησαν. Διαδίδεται ότι ήταν «άλλα πλάσματα», περίπου υπερφυσικά, τα οποία καλό είναι να θυμόμαστε σε κάποιες επετείους, κι αυτό αρκεί. Τα «πρότυπα» στην εποχή μας αντικαταστάθηκαν από τα «είδωλα». Το χαρακτηριστικό της ειδωλολατρίας όμως, είναι ότι «οι λάτρεις των ειδώλων, δεν τα θαυμάζουν πραγματικά, απλώς τα ζηλεύουν». Στους "influencers" ή στους πολύ προβεβλημένους ανθρώπους της τέχνης, για παράδειγμα, αναγνωρίζεται η «επιτυχία», δηλ. ότι κάποιος πέτυχε, έγινε πολύ φημισμένος, πλούσιος κι έχει επιρροή, αλλά όχι το «επίτευγμα», δηλ. τι ακριβώς έχουν κάνει, και ειδικά τι συνέπειες έχει αυτό για την ζωή μας. Άρα, κατά βάθος δεν τους θαυμάζουμε για το επίτευγμα που κατόρθωσαν, απλώς πληρώνουμε για να δούμε ή να ακούσουμε το επιτυχημένο είδωλό μας. Αλλά αν δεν θαυμάζουμε κάποιο πρότυπο, πώς να το «μιμηθούμε» για να φτάσουμε και εμείς να δημιουργήσουμε; Παλαιότερα λέγαμε στα παιδιά «τι θα ήθελες να γίνεις στην ζωή σου»; Σήμερα, υπάρχει ο «σωστός» επαγγελματικός προσανατολισμός, αφού η «αγορά» θα σου πει τι πρέπει να θέλεις για να «πετύχεις». Συνεπώς, είναι σαν να ψαλιδίζουμε εκ των προτέρων την έννοια της θέλησης!

Σαφώς λοιπόν, η μίμηση είναι σπουδαίο ζήτημα. Έχουμε δύο τρόπους μίμησης, την «παθητική» και την «δημιουργική». Στην παθητική, προσπαθεί κάποιος να αποσπάσει κάτι που πιστεύει ότι αξίζει πχ. από ένα κείμενο, συμπεριφορά ή έργο και να το χρησιμοποιήσει με ορισμένο τρόπο. Εντούτοις, δεν μπορεί να αποδώσει αυτό. Αντίθετα, η δημιουργική μίμηση είναι όταν προσπαθούμε να διεισδύσουμε στον «τρόπο» (διαδικασία με την οποία το προς μίμηση έργο προχώρησε, ωρίμασε και ολοκληρώθηκε) με τον οποίο κάποιος έκανε κάτι που θαυμάζουμε. Έχουμε πολλά διαφωτιστικά παραδείγματα μίμησης από την δημιουργικότητα των καλλιτεχνών, οι οποίοι διηγούνται πώς αντέγραφαν για καιρό τον τρόπο άλλων ομοτέχνων τους τους οποίους θαύμαζαν (πχ. Vincent van Gogh) και έφτασαν σταδιακά να καλλιεργήσουν και να αποκτήσουν τελικά την δική τους ιδιόμορφη έκφραση. Υπομονή και μεθοδικότητα είναι τα στοιχεία στην μίμηση που οδηγούν σε δημιουργικότητα.

Πέμπτον, ίσως το σπουδαιότερο εμπόδιο στην δημιουργικότητα σήμερα είναι η «αυτοεξέταση, η αυτοαναφορικότητα, η στροφή προς τον εαυτό μας». Το κυρίαρχο σύνθημα στην εποχή μας είναι «να είσαι ο εαυτός σου». Αλλά αυτό όμως καταλήγει στο ναρκισσισμό, ενώ θα έπρεπε να θυμόμαστε από τον μύθο ότι ο Νάρκισσος τελικά, πνίγηκε στην λίμνη όπου θαύμαζε στον καθρέπτη της τον εαυτό του. Να ανακαλύψεις τον εαυτό σου, ωραία, αλλά για να τον κάνεις τι; Αφού ζούμε μέσα στον κόσμο, δεν θα του προσφέρουμε κάτι; Το να έχουμε τον εαυτό μας όπως τα υπάρχοντά μας, δεν έχει νόημα. Εξάλλου, δεν γνωρίζουμε ποτέ τον εαυτό, παρά μόνο μέσα από τις σχέσεις μας με τους άλλους. Αυτό που θα βρούμε τελικά μέσα μας, είναι μόνο οι εμπειρίες των σχέσεων μας με τους άλλους, όχι κάποια επιθυμία μας, αφού

αυτό που είναι τελικά δικό μας είναι ό,τι προσφέραμε σε άλλους.

Αυτή η αυταπάτη της λεγόμενης «αυθεντικότητας» συνοδεύει την αυτοεξέταση ή ενδοσκόπηση η οποία είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένη με το φαινόμενο του ναρκισσισμού. Ο νάρκισσος «βουλιάζει στην αγάπη του εαυτού του» χωρίς αντικείμενο και άρα χωρίς καμία προοπτική. Ο άνθρωπος θα αγαπήσει τα στοιχεία εκείνα του εαυτού του που προσφέρει στους άλλους με αναγνωρισμένα καλά, θετικά αποτελέσματα, ακόμα κι αν περάσει μέσα από δοκιμασίες, πχ. στον έρωτα και τις αγωνίες του, στην φιλία και τις διακυμάνσεις της, στην πίστη σε μια ιδέα, κλπ. Δεν μπορεί ο άνθρωπος να φτάσει στην ολοκλήρωσή του και στην γνωριμία του εαυτού του, αν δεν περάσει μέσα από διαδικασίες που είναι έξω από αυτόν, στις σχέσεις του δηλ. με τους άλλους.

Η εποχή μας όμως, καλλιεργεί το ναρκισσισμό, την αυταρέσκεια των ανθρώπων, γιατί βάζει ως δόλωμα την αγορά αντικειμένων ως εξαρτημάτων του ναρκισσιστή, λέγοντας «μην ασχολείσαι με το τι γίνεται στην κοινωνία, εγώ θα σου δώσω τα εργαλεία της μόδας ώστε με αυτά να χτίσεις την ταυτότητά σου». Αντί λοιπόν, να οικοδομείς την ταυτότητά σου με τις ανθρώπινες σχέσεις σου, που έχουν χαρές και λύπες βέβαια, σήμερα την φτιάχνεις με αντικείμενα που είναι προϊόντα αγοραπωλησιών. Επομένως, συγκροτείς μια «εμπορική προσωπικότητα» που αγοράζεται και πουλιέται στην «αγορά προσωπικοτήτων». Αφού με θέλουν έτσι οι άλλοι, πρέπει να προσαρμόσω την συμπεριφορά μου στις απαιτήσεις τους. Με όλα αυτά τα εξωτερικά παραγγέλματα, στις αντίστοιχες περιστάσεις-περιβάλλοντα, «αδειάζει» ο άνθρωπος εσωτερικά, σε τέτοιο βαθμό που συχνά αναρωτιέται «ποιος είναι»; Για να το βρει πρέπει να ρωτήσει τους άλλους.

Η πιο σοβαρή συνέπεια αυτού του φαινομένου είναι ότι αλλοιώνεται η προσωπική φιλοδοξία, δηλ. το να θέλει κανείς να κάνει έργα που θα αποσπάσουν την επιδοκιμασία του κόσμου στον οποίο ανήκει. Αντί της προβολής των έργων του, ο σύγχρονος άνθρωπος προβάλλει την φιγούρα-εικόνα του. Για παράδειγμα, στις μεγάλες πολυεθνικές επιχειρήσεις, δεν θεωρούνται πλέον «επιτυχημένοι» αυτοί που προτείνουν ή κάνουν έργα που βελτιώνουν την βιωσιμότητα-ανταγωνιστικότητα των εταιρειών τους, αλλά αυτοί που «ξέρουν πώς να χειρίζονται τους συναδέλφους τους». Εμφανίζονται με «προσωπικότητα ηγέτη» ο οποίος όμως δεν προσθέτει έργα, αλλά διαθέτει έναν «προσωπικό μαγνητισμό» χάρη στον οποίο διαχειρίζεται το ανθρώπινο δυναμικό. Είναι φιλικός, συνεργάσιμος, αλλά κυρίως επιδέξιος στο να διευθετεί το ανθρώπινο περιβάλλον, έτσι ώστε να τον εμπιστεύονται οι μεγαλομέτοχοι. Ακριβώς γι' αυτό best sellers στην Ευρώπη και ΗΠΑ είναι βιβλία με τίτλους «πώς να πετύχετε αυτό που επιδιώκετε», «πώς να επηρεάζετε ανθρώπους», «πώς να κάνετε φίλους», γενικότερα αυτό που ο ομιλητής (Καραποστόλης) έχει ονομάσει «βιοσυνταγολογία»... δηλ. συνταγές για το πώς θα ζήσετε. Τελικά όλα ανατίθενται σε μια μεγάλη μηχανή ειδικών που υποκαθιστά τα πάντα, από τον επαγγελματικό προσανατολισμό, την δημιουργία φιλίας, την εκπαίδευση των παιδιών μέχρι την συμβουλευτική του γάμου ή πώς θα γοητεύσουμε τους άλλους, ενώ ο άνθρωπος παραιτείται από την προσπάθεια της κριτικής αναζήτησης του εαυτού του. Προφανώς η μηχανή αυτή είναι αντίθετη με κάθε έννοια δημιουργικότητας.

Η συνέπεια αυτής της χειραγώγησης στην εποχή μας, είναι ακριβώς το αντίθετο της δημιουργικότητας, είναι δηλ. η διάθεση του ανθρώπου για «καταστροφικότητα». Αυτή παίρνει πολλές μορφές, από την απλή παραβατικότητα μέχρι την εγκληματικότητα, πχ. των ανηλίκων. Η αγωγή των νέων από την οικογένεια, το σχολείο και την κοινωνία γενικότερα, είναι βαθιά «ελλειμματική». Η ιδέα που προβάλλει η κοινωνία μας προς τους νέους ανθρώπους είναι ότι και να λείπουν δεν χάθηκε ο κόσμος (ουδείς αναντικατάστατος), το ακριβώς αντίθετο με την ανάγκη του νέου να νιώσει πως η ύπαρξη του είναι εμπλουτισμένη από ένα στοιχείο μοναδικότητας. Δεν έχουμε δει επισήμους της πολιτείας να αναφέρονται στη νεολαία λέγοντάς

της ότι «χωρίς εσάς δεν υπάρχει μέλλον, είστε αναντικατάστατοι», γι' αυτό και παίρνουμε μέτρα πχ. για να μην φύγετε από την χώρα και να μπορέσετε να δημιουργήσετε εδώ.

Χωρίς τη νεανική ενέργεια καμία κοινωνία δεν μπορεί να προχωρήσει, κάτι που δεν λέγεται και κυρίως δεν γίνεται πράξη. Όταν λοιπόν δεν υπάρχει το αντίδοτο της παιδείας που βεβαιώνει ότι υπάρχουν πολλά που μπορούν να αλλάξουν με υπομονή και εργασία, η ουσιαστική παραμέληση των νέων, μπορεί να τους ωθεί σε βίαιες πράξεις καταστροφικότητας (όπως ενδεικτικά αναφέρεται με την μεταφορά για το «χειροκρότημα που θεωρούν ότι εισπράττουν οι καταστροφικοί νέοι από το σπάσιμο μιας τζαμαρίας»). Ανάλογο ιστορικό παράδειγμα είναι ο εμπρησμός του ναού της Αρτέμιδος στην Έφεσο, ένα από τα επτά (7) θαύματα της ανθρωπότητας, από τον Ηρόστρατο που έμελλε να γίνει γνωστός για την καταστροφικότητά του.

Πιθανές διέξοδοι προς την δημιουργικότητα σήμερα: Η κυριότερη φαίνεται να είναι η απελευθέρωση της φαντασίας των ανθρώπων ώστε να ενεργοποιηθεί η δημιουργικότητά τους. Εδώ αναφερόμαστε στην συνειδητοποίηση της ανάγκης να αναπτύξουμε την φαντασία μας ώστε να παράγουμε έργα χρήσιμα και επιπλέον εξυψωτικά τόσο για εμάς όσο και για τους άλλους, αποφεύγοντας τις διαφημίσεις και τις εικόνες που μας κατακλύζουν για την αγορά προϊόντων. Τελικά, μόνο η ΠΑΙΔΕΙΑ μπορεί να αποκαταστήσει την ιστορική συνέχεια των πραγμάτων και του κόσμου κι έτσι να φωτίσει την δημιουργική φαντασία των νέων μας. Τον κόσμο αυτόν που έχει ρίζες στο παρελθόν, ζωντανές στο παρόν και οι οποίες μπορούν να αντέξουν και στο μέλλον, θα μας διδάξει η Παιδεία πως να τον βρούμε. Αυτό θα μπορούσε να μας βοηθήσει να ανασυγκροτήσουμε με το μυαλό μας (δημιουργική φαντασία) ένα σενάριο πιθανών εξελίξεων, δηλ. να έχουμε «εμπνεύσεις» από διάφορα πράγματα. Για παράδειγμα, όταν οι σχολικές εκδρομές δεν περιορίζονται μόνο στην επίσκεψη ενός τόπου, αλλά συνδέονται και με την ιστορία ή τους μύθους για την περιοχή, αυτό θα ενεργοποιούσε την φαντασία μας, προσφέροντας όχι μόνο μνήμες, αλλά, δυνητικά και σε κατοπινό χρόνο, και δημιουργικά έργα, από την ζωγραφική και την μηχανική γεφυρών ή κτισμάτων μέχρι την τοπική επιχειρηματικότητα. Επομένως, η συνείδηση της χρονικής συνέχειας (παρελθόν, παρόν και μέλλον) είναι απαραίτητη για την δημιουργική φαντασία, ενώ αν μείνουμε μόνο στην «στιγμή» δεν είναι δυνατόν να πάρουμε κάτι άλλο πέρα από αυτά με τα οποία κατακλύζει το μυαλό η βιομηχανία των εντυπώσεων.

Έτσι λοιπόν για να αναμορφώσουμε τον κόσμο, για να δώσουμε διέξοδο σε αυτό που είναι μέσα μας ζωντανό, τη δημιουργική διάθεση, πρέπει να ενεργοποιήσουμε την φαντασία μας ζητώντας της να προσφέρει κάτι που να βελτιώνει τον κόσμο στον οποίο ζούμε. **«Είναι ντροπή ένας άνθρωπος να θέλει να ζήσει πολύ στην ζωή του, αλλά να μην ενδιαφέρεται να διορθώσει έστω και το παραμικρό στον κόσμο»** (Σοφοκλής, στον Αίαντα).